

Dôchodková reforma – dobrá, či zlá?

Asi pred štyrmi rokmi som kupoval auto. Trvalo mi to asi mesiac. Nie preto, že by bol nedostatok áut na trhu, ale preto, že sa mi ťažko vyberalo z veľkej ponuky. Každý predajca mal internetovú stránku, kde sa dali zadať požiadavky a spočítať cena. Fascinovalo ma, koľko požiadaviek si môžem zadať a v automobilke vzdialenej niekoľko tisíc kilometrov auto presne takto vyrobia a v rozumnej dobe dodajú. Podobne to funguje pri výbere nábytku, stavbe domov, ale aj pri iných investíciách. Keď sú peniaze, mŕňajú sa veľmi príjemne. Pri väčších investíciách si môžete dosť detailne napláňovať výsledný produkt. Od čias socializmu sa v tomto veľmi veľa zmenilo. Niečo by sa ale ešte zmeniť mohlo.

Pri porovnaní s kúpou auta vyzeral dôchodkový systém do roku 2004 asi takto: 40 rokov odkladáte nejaké percento z platu a na konci sporenia vám za to dodajú niečo medzi Daewoom a Felciou. Takýto socialistický spôsob šetrenia je nanič a lepšie je našetriť si individuálnym spôsobom na auto podľa vlastných predstáv. Takto to skutočne bolo: celý život sme odvádzali 28% z hrubej mzdy a pri odchode do dôchodku sme čakali na pridelený dôchodok, ktorého výška len málo závisela od toho, koľko sme do systému prispeli. Preto som sa vždy snažil o takú štruktúru príjmov, kde by boli čo najnižšie odvody. Od dobrej dôchodkovej reformy by som očakával, že mi vráti chuť platiť príspevky. Samozrejmom podmienkou je, že výška dôchodku musí byť rozumne previazaná na výšku príspevkov – ak veľa platím, očakávam veľký dôchodok. Rád by som si však napláňoval aj výšku dôchodku. Vrátim sa k analógii s autom. Prečo by som si musel sporiť na Mercedes len preto, že veľa zarabam? Možno ma uspokojí menej kvalitné auto a možno, že na dôchodku plánujem používať hromadnú dopravu. Navyše, ako mladý človek mám iné starosti než budúci dôchodok. Potrebujem si peniaze skôr požičiavať než ukladať. Predpokladám, že o dôchodok sa budem zaujímať až neskôr s tým, že môžem sporiť viac, pretože nebudem mať iné výdavky a s narastajúcim vekom sa potreba adekvátneho budúceho dôchodku stane aktuálnejšou. Iste, stretol som aj ľudí, ktorí sa na vec pozerali inak. Bolo pre nich stresujúce čo len krátky čas neprispievať na dôchodkové poistenie, pretože sa okamžite obávali chudoby v starobe. Dobrá reforma by však vedela uspokojiť obe skupiny. Príspevky na budúci dôchodok sú veľkou investíciou (podobne ako auto či dom) a ak ich mám platiť s chuťou, musím mať vplyv na to, ako bude moje zabezpečenie v starobe vyzeráť a akými príspevkami sa k nemu dostanem. Priznávam, trochu zo mňa hovorí duša finančného matematika. Dôchodkové plány je totiž potrebné vyrábať a keď som počul o dôchodkovej reforme, tešil som sa, že sa mi ujde kus roboty.

Pôvodný systém mal počiatky už veľmi dávno. Naši prarodičia mali jednoduchý spôsob zabezpečenia v starobe: obvykle sa o nich postarali vlastné deti. Ekonomicky povedané – mali dosť detí a to im zabezpečilo dostatočnú penzijnú dávku. Toto je presne princíp priebežného modelu „platiť ako ideš“ (pay as you go), v ktorom mladí platia dôchodky starým. V minulom storočí sa to zdokonalilo na systém odvodov z miezd, z ktorých sa vyplácali dôchodky. Systém sa dostal do problémov keď sme v dôsledku zmeny životného štýlu začali mať menej detí. Prehliadnuť to nemôžeme, veď podľa demografických prognóz vzrastie vzájomný pomer počtu ľudí v poproduktívnom veku k počtu ľudí v produktívnom veku na viac než dvojnásobok. Keby sme na Slovensku zakonzervovali dôchodkový systém platný v roku 2003, jeho deficit by sa vyšplhal až na úroveň 8% HDP v časoch vrcholiacej demografickej krízy (okolo roku 2050). Aj laik musí uznať, že toto je príliš veľa. Bolo teda jasné, že je potrebné niečo urobiť. Mať viac detí a pracovať dlhšie - to by

vskutku pomohlo, sú to silné stránky priebežného systému. Vynútiť si však možno len druhú časť výroku. Vylepšiť sa to dá ešte vyplácaním nižších dôchodkov. Niet pochýb o tom, že môžeme nastaviť parametre spomenutého dôchodkového systému tak, aby bol udržateľný.

Demografické prognózy bijú do očí a hlavne vďaka nim celý svet reformuje. Výsledky sa veľmi líšia – zachrániť sa dá nakoniec všetko a preto niekde zostal priebežný systém (napr. Švédsko). Niekde hľadajú spásu v sporivom systéme (napr. Chile). Na Slovensku sme tiež reformovali. Prijali sme miešaniu sporivého a priebežného systému – trojpilierový model odporúčaný Svetovou bankou. Doplnili sme to dvoma samozrejmosťami – zvýšením dôchodkového veku a zmenou indexácie (zvyšovania) dôchodkov. Je to dobre, či zle?

Najprv samozrejmosti. Zvýšenie dôchodkového veku ušetrí peniaze systému, našťve však pritom budúcich dôchodcov. Historické skúsenosti ukazujú, že na Slovensku sa ľudia zvyknú búriť skôr z iných dôvodov, takže ani prijaté zvýšenie na 62 rokov skoro určite nie je konečné. Zmena indexácie je pre laika prehľadná. Starý dôchodkový systém mal ambíciu zvyšovať priznané dôchodky každoročne podľa rastu miezd s tým, že zvýšenie musia vždy odsúhlasiť poslanci (nikdy to neurobili v predpísanej výške). Tu treba pripomenúť, že sa vo všeobecnosti používajú 3 spôsoby indexácie dôchodkov: podľa rastu miezd, podľa inflácie a aritmetickým priemerom predošlých dvoch (švajčiarska indexácia). Všetky makroekonomické prognózy sa zhodujú v tom, že na Slovensku budú reálne mzdy rásť, a teda nominálny rast miezd bude vyšší ako inflácia. Z hľadiska deficitu by bola optimálna indexácia infláciou. Podľa mňa nič nespravodlivé, pretože to v podstate znamená, že si po celý čas dôchodkového veku zachovám životnú úroveň z času odchodu do dôchodku. Zvyšovanie dôchodkov rastom miezd by znamenalo, že moja životná úroveň bude rásť so životnou úrovňou ľudí v produktívnom veku. Osobne nevidím dôvod na to, aby som v čase problémov s deficitom priplácal dôchodcovi, ktorý v čase produktívneho veku nemal na dovolenku pri mori, na každoročný pobyt pri Jadrane. Z tohto hľadiska je aj indexácia švajčiarskym spôsobom zbytočným plytvaním peňazí. Dodávam, že podľa našich výpočtov by švajčiarska indexácia spolu so zvýšením dôchodkového veku na 62 rokov stiahla deficit v čase vrcholiacej demografickej krízy z pôvodných 8% HDP na 4% HDP. V prípade zvýšenia dôchodkového veku na 65 rokov a indexácie podľa inflácie to odhadujeme pod 2%. Politické pokušenie je teda viac než jasné.

Čo však s mojou nechuťou platiť príspevky? Dve samozrejme zmeny ju skôr zvýšili. Napraviť to mal nový dôchodkový vzorec. Mal ambíciu spravodlivo vyriešiť previazanosť príspevkov a budúcich dôchodkov. Vskutku platí: ak dvakrát viac zarábam, mám dvakrát väčší dôchodok. Ak dvakrát dlhšie pracujem, mám tiež dvakrát väčší dôchodok. Na prvý pohľad spravodlivé, má to však aj háčiky. Nedávno som v denníku SME čítal štatistiky, podľa ktorých bohatší ľudia žijú v priemere dlhšie. Intuitívne je to pravda, pretože môžu mať napr. kvalitnejšiu stravu, zdravotnú starostlivosť, môžu si dovoliť pobyty pri mori, atď. Čo sa týka produktívneho veku je to v poriadku, na dôchodku to však vedie k tomu, že chudobní doplácajú na bohatých. Dôchodkový vzorec totiž predpokladá pre bohatých aj chudobnejších rovnakú očakávanú dĺžku života. Ďalším problémom sú viacdetné rodiny. Pri väčšom počte detí sa často stáva, že žena ostane doma a stará sa o chod domácnosti. Žena, ktorá takto vychová napr. štyri deti má podľa dôchodkového vzorca neadekvátny dôchodok k tomu, že vychovala pre dôchodkový systém štyroch prispievateľov. Napokon treba uviesť, že výpočet dôchodku nie je citlivý na demografiu. Ak sa aj predĺži očakávaná dĺžka života (čo je pravdepodobné), priznané dôchodky na to nebudú reagovať. To

bude mať samozrejme negatívny vplyv na deficit. Takto štedro nepriznávajú dôchodky ani socialisti vo Švédsku.

Najviac pozornosti si zasluhuje (aj priťahuje) sporivý pilier. Okolo neho vzniklo aj najviac demagógie. Je vraj výkonnejší ako priebežný. Áno aj nie. Výnosnosť priebežného piliera je približne rovná rastu miezd zvýšenému o rast produktívnej populácie. Podľa Aaron-Samuelsonovej nerovnosti je to menej ako úroveň úrokových mier. Na tomto základe možno všelikde nájsť porovnania, kde sa spočíta aký dôchodok vyplýva z jednej koruny vloženej do sporivého systému na jednej strane a do priebežného systému na strane druhej. Výsledok je často impozantný. K tomu sa ešte pridá čiastočne pravdivý argument o odolnosti sporivého systému voči starnutiu populácie a odporúčanie je jasné: treba sporiť. Vec má však zdanlivo nepodstatný háčik: nezačíname na zelenej lúke. Keby sme stáli pred úlohou vymyslieť dôchodkový systém v spoločnosti, kde doteraz žiadne dôchodky neboli vyplácané, bol by skutočne lepší sporivý systém ako priebežný. Situácia je však iná, sme v zabehnutom priebežnom dôchodkovom systéme a musíme vyplatiť tých, ktorí do tohto systému už čosi vložili. Matematicky sa dá ukázať, že keby sme spočítali súčasnú hodnotu budúcich ziskov sporivého systému oproti priebežnému, dostali by sme súčasnú hodnotu nárokov, ktoré musíme prispievateľom do starého systému vyplatiť ak ich nechceme ukrátiť. Inak povedané: sporivý pilier nerieši demografickú krízu a potenciálne vyššie dôchodky musíme v nejakej forme v blízkej budúcnosti zaplatiť. Nie je to malá čiastka. Len pre zaujímavosť – výnosy z predaja SPP sa minú zhruba v roku 2007, pričom nároky zo starého systému budeme vyplácať ešte niekoľko desiatok rokov. Podľa našich výpočtov je dvojpilierový systém z hľadiska deficitu dôchodkového systému efektívnejší až po roku 2040. V tomto čase preváži výhoda vyplácania časti dôchodkov zo sporivého piliera nad výplatami nárokov z príspevkov do starého systému. Čas „obratu k lepšiemu“ je možno prekvapivo neskôr ako sa všeobecne očakáva.

Často dostávam otázku: prestúpiť, či neprestúpiť do dvojpilierového systému. Tu je situácia iná než keď na problém nahliadame z hľadiska celej spoločnosti. Dôchodkový vzorec nie je citlivý na demografický vývoj, individuálna výnosnosť priebežného systému je teda rovná nominálnemu rastu miezd. Sporivý systém je teda efektívnejší, ak nominálne výnosy aktív očistené o administratívne náklady dosiahnu nominálny rast miezd. Historické dáta ukazujú, že toto je dosiahnuteľné, nie však samozrejmé. Posledné obdobia vývoja na akciových trhoch nabádajú k opatrnosti. Okrem toho, pozrime sa na posledných sto rokov. Keby som sa v tomto období na Slovensku kedykoľvek pokúsil 40 rokov sporiť, vždy by som o to prišiel. Na druhej strane by som nepreceňoval ani priebežný pilier. Opäť pripomínam politické pokúšenie. Zvyšovanie dôchodkového veku je skoro isté, zmeny na dôchodkového vzorca pravdepodobné. Prestúpiť teda, či neprestúpiť? Odpovedať musím akademicky: Čo ja viem?

Reforma nevyriešila problém starnutia populácie. Zásluhovosť je síce v princípe pozitívny prvok, ale otázkou je, prečo nás štát núti príliš veľa sporiť (aj keď za to sľubuje adekvátne dôchodky). Pripomína mi to úryvok z filmu Čierni baróni, kde nastúpeným pétépákom hovoria: „Súdruhovia, tretinu zárobku vám uložíme na knižku, aby ste to neprechlastali“. Potom sa ale pýtam: prečo ma štát núti prispievať 18% (spolu prvý aj druhý pilier) až z trojnásobku priemernej mzdy, keď mi pri odchode do dôchodku formou programového výberu dovolí minúť za jednu noc v kasíne všetku nasporenú sumu okrem čiastky potrebnej na zakúpenie doživotnej annuity vo výške 0,6 násobku životného minima? Prečo si štát myslí, že zodpovedne sa začnem správať až ako dôchodca? Deficitu aj budúcim dôchodcom by oveľa viac

pomohlo, keby sadzba povinných príspevkov bola nižšia a väčší dôraz by bol na treťom pilieri.

Skončím čiastočne optimisticky. Do dvojpilierového systému som prestúpil. Teším sa, že budem mať niečo, na čo mi žiaden poslanec (dúfam !!!) nesiahne. Dôchodkové plány po mne nikto nechce. Neostal pre ne priestor – je obsadený vynúteným sporením. Nechut' platiť príspevky mi zostala...